

Mesleki Teknik Eğitim Merkezi Öğrencilerinin Kişisel Hijyen Malzemeleri Kullanım Düzeyleri

Personal Hygiene Material Usage Levels Of Vocational Technical Training Center Students

Melek Yasemin SEVİMOĞLU¹, Filiz ADANA²

¹Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Aydın, Türkiye

²Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Aydın, Türkiye

ÖZ

Amaç: Bu araştırma mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin kişisel hijyen malzemelerini doğru ve etkin kullanım düzeylerini belirlemek amacıyla planlanmıştır.

Yöntem: Kesitsel olan araştırmanın örneklemini Aydın ili bir mesleki eğitim merkezinde eğitim gören 285 öğrenci (26 kız, 259 erkek) oluşturmuştur. Araştırma öncesi gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden onam alınmıştır. Araştırmanın kısıtlılığı araştırmanın tek bir merkezde yapılmış olmasıdır. Araştırmacı okul idaresinin uygun gördüğü bir tarihte öğrencilere gözlem altında anket uygulaması yapmıştır. Araştırmada anket formu kullanılmış, formda bireysel özelliklerin yanında kişisel hijyen malzemesi kullanım durumuna yönelik sorular sorulmuştur. Veriler SPSS istatistik paket programında (Version 15, Chicago IL, USA) değerlendirilmiştir.

Bulgular: Öğrencilerin Kişisel Hijyen Malzeme Kullanımı Anketinden aldıkları puan ortalaması 13.61 ± 3.93 bulunmuştur. Öğrencilerin 44.3'ünün ortalamanın altında puan aldığı bulunmuştur. Yapılan değerlendirmede cinsiyet ve anne eğitim düzeyi ile kişisel hijyen malzeme kullanımı arasında istatistiksel fark saptanmıştır ($p < 0.05$).

Sonuç: Öğrencilerin doğru kişisel hijyen uygulamalarını edinmelerinde cinsiyetin ve annelerin eğitim düzeyinin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Sağlıklı toplum için erkek cinsiyetteki bireylerin ve annelerin hijyen konusunda öncelikli olarak ele alınması gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Hijyen, öğrenciler, adolesan.

ABSTRACT

Objective: This research was planned to determine correct and efficient use levels of personal hygiene materials of Vocational Training Center students.

Methods: The cross-sectional research's sample consisted of 285 students (26 female, 259 male) studying at a vocational training center in Aydın. Required permissions were obtained before the research. The limitation of the research is that it is done in one center. The researcher conducted a questionnaire survey under the observation of the students at a date appropriate for the school administration. Questionnaire form was used in the research and in the form, questions about personal hygiene materials usage as well as individual characteristics were asked. Data were evaluated in the SPSS statistical package program (Version 15, Chicago IL, USA).

Results: The mean score of the students in the Personal Hygiene Material Survey was 13.61 ± 3.93 . In the study, 44.3% of the students were found to score below the average. There was a statistically significant difference between gender and maternal education level with use of personal hygiene materials ($p < 0.05$).

Conclusion: Gender and the level of education of their mother are important for the students to get proper personal hygiene practices. For the healthy society, it is necessary for the men and the mothers to take priority in hygiene.

Key words: Hygiene, Students, Adolescent.

Sorumlu Yazar: Filiz ADANA

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Aydın, Türkiye
filizadana@yahoo.com

Geliş Tarihi: 17.01.2019 – Kabul Tarihi: 28.05.2019

1. GİRİŞ

Ergenlik dönemi pek çok değişikliğin yaşandığı, zaman zaman bireylerin ve ailelerinin sağlık sorunlarını ortaya çıkarabilen bir geçiş dönemidir. Bu dönemdeki bireyler kişisel sağlık ve bakımlarına önem göstermeyebilirler. Bu dönemde ve öncesinde edinilen sağlığa ilişkin olumsuz davranışlar da yaşam boyu sürdürülme eğilimi gösterir. Ergenlik döneminde olumlu sağlık davranışlarının varlığı bu bakımdan çok önemlidir (1, 2).

Ülkemizde nüfusun %16,1'ini genç nüfus oluşturmaktadır ve 15-17 yaş grubunda bulunan ergenlerin işgücüne katılma oranı %20,3'tür (TUİK 2017). İşgücüne katılma oranlarına cinsiyete göre bakıldığında, erkek çocuklarında %28,5 iken, kız çocuklarında %11,8'dir (TUİK 2017). Bu bağlamda azımsanmayacak sayıda ergenin işgücü içinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Çalışan ergenlerin gerek sosyo-ekonomik koşulları, gerekse iş yaşamının getirdiği olumsuzluklar nedeniyle daha fazla sağlık riski taşıdığı söylenebilir (3). Sağlığın korunması ve geliştirilmesi için hijyen uygulamalarının her alanda hayata geçirilmiş olması gerekmektedir. Hijyen; sağlığı korumak ve devamını sağlamak için yapılan uygulamalardır. Dünyada en çok görülen bulaşıcı hastalıklardan enfeksiyon hastalıklarının görülme nedeni sağlıklı olmayan kirli çevreden üremiş mikroorganizmalardır. Hijyen birçok bulaşıcı hastalığa karşı en büyük koruyucu uygulamadır. Ergenlik döneminde bireylerin hijyen uygulamalarının ve bu uygulamalarla ilişkili faktörlerin belirlenmesi ileriki girişimsel uygulamalara rehberlik edecektir (4, 5).

Bu araştırma Mesleki Eğitim Merkezi öğrencilerinin kişisel hijyen malzemeleri kullanım durumlarını belirlemek amacıyla planlanmıştır.

Araştırma Soruları:

1. Öğrencilerin kişisel hijyen malzemelerini doğru kullanma düzeyleri nasıldır?
2. Öğrencilerin kişisel hijyen malzemelerini kullanma düzeyleri ile ilişkili faktörler nelerdir?

2. GEREÇ VE YÖNTEMLER

Kesitsel olan bu araştırma 2015-2016 Akademik ders yılı güz döneminde (Şubat-Mayıs ayları arasında) yapılmıştır. Çalışmanın yapılacağı Efeler Mesleki Eğitim Merkezinde 705 öğrenci (120 kız, 585 erkek) kayıtlıdır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş öğrencilerin tamamına ulaşmak (census) hedeflenmiştir. Ancak 120 öğrencinin akademik dönem içinde kaydının silinmesi, 190 öğrencinin uygulamanın yapıldığı günlerde okulda bulunmaması, 60 öğrencinin anketleri eksik-hatalı doldurması ve 50 öğrencinin anket uygulamasına katılmayı reddetmesi nedeni ile 285 (26 kız, 259 erkek) öğrenci çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın yapıldığı okulda öğrenciler haftanın bir günü okulda bulunmakta diğer günlerinde ise meslekleri ile ilgili bir kurumda çalışmaktadırlar. Öğrencilerin çalıştıkları iş kolları ağırlıklı olarak mobilyacılık, sanayi, yiyecek içecek hizmetleri, kuaför gibidir.

Araştırmaya dahil edilme kriterleri Efeler Mesleki Eğitim Merkezine kayıtlı öğrenci olmak ve araştırmaya katılmaya gönüllü olmaktır. Çalışma kriterlerine uyan öğrencilere bir defa anket formu uygulanmıştır. Anket uygulaması sınıf ortamında, gözlem altında yapılmış ve yaklaşık 20 dakika sürmüştür.

Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgiler, ikinci bölümde kişisel hijyen uygulama araç kullanımına ait sorular bulunmaktadır. Kişisel bilgi formu 14

sorudan, kişisel hijyen malzemesi kullanımı ile ilgili olarak 20 sorudan oluşmakta olup veri toplama aracı toplam 34 sorudan oluşmaktadır. Öğrencilerin kişisel hijyen malzemesi kullanımı ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar toplam puan üzerinden değerlendirilmiştir. Kişisel hijyen malzemesi kullanımında El Havlusu, Yüz Havlusu, Ayak Havlusu, Banyo Lifi, Banyo Havlusu/Bornoz, Diş Fırçası, Diş Macunu, Diş İpi, Tırnak Makası, Törpü, Tarak, Sabun, Şampuan, Deodorant, El Kremi, Terlik, Banyo Terliği, Çorap, İç Çamaşırı, Tuvalet kağıdı kullanımı değerlendirilmiştir. Doğru kullanıma 1, yanlış kullanıma 0 puan verilmiştir.

Araştırma için Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan (13.03.2016/53043469/050.04-129), Aydın Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden onam alınmıştır.

Araştırmada öğrencilere ait bilgiler bağımsız değişken, öğrencilerin kişisel hijyen malzemesi kullanımına ilişkin sorularından aldıkları puanlar ise bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir.

Veriler SPSS istatistik paket programında (Version 15, Chicago IL, USA) değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirmesinde; temel istatistiksel analizler, Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Öğrencilerin %90.9'u erkek, %9.1'i kız olup yaş ortalaması 17.13 ± 1.23 'tür. Öğrencilerin % 97.9'unun en uzun yaşadığı bölge ege bölgesidir ve halen %44.9'uköyde yaşamaktadır.

Öğrencilerin %48.4'ü 1.sınıf, %26.7'si güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü öğrencisi, %73.0'ı daha önce hijyen eğitimi almamıştır.

Öğrencilerin %74.7'si çekirdek aileye sahiptir ve %87.4'u anne-baba ile birlikte yaşamaktadır. Öğrencilerin %71.9'unun baba eğitim durumu, %70.2'nin anne öğrenim durumu ilkökuldür. Öğrencilerin %75.1'inin babası çalışmakta, %67.7'sinin annesi çalışmamaktadır. Öğrencilerin %63.2'si aile sosyo-ekonomik durumunu "gelir-gidere denk" olarak bildirmişlerdir.

Tablo 1'e göre öğrencilerin kişisel hijyen anketinden aldıkları puan ortalaması 13.61 ± 3.93 bulunmuştur. Öğrencilerin 44.3'ünün ortalamanın altında kişisel hijyen malzemeleri kullanım puanı aldığı bulunmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin Kişisel Hijyen Malzemeleri Kullanım Puanları

	Min	Max	X±SS
Kişisel Hijyen Malzemesi Kullanım Puanları	2	20	13.61±3.93
	n	%	
13.61 ve üstü	159	55.7	
13.61 altı	126	44.3	

Tablo 2'ye göre öğrencilerin özellikleri ile kişisel hijyen malzemeleri kullanımı anket puanlarının karşılaştırılmasında kız öğrencilerin puanları erkek öğrencilere göre ($p=0.049$); ilkököl ve üstü eğitime sahip anneleri olan öğrencilerin ilkököl ve altı eğitime sahip anneleri olan öğrencilere göre istatistiksel olarak yüksek bulunmuştur ($p=0.046$). Hemşirelerin Empatik Eğilim Ölçeği, Meslektaş Dayanışması Ölçeği ve alt boyutlarına ait toplam puan ortalamaları Tablo 2'de verilmiştir. Hemşirelerin empatik eğilim ölçeği toplam puan ortalamasının 71.24 ± 10.06 , meslektaş dayanışması ölçeği toplam puan ortalamasının 87.56 ± 13.93 olduğu belirlenmiştir. Meslektaş dayanışması ölçeğinin alt boyutlarına ait puan ortalamalarının duygusal dayanışma alt boyutu için 36.05 ± 5.64 , akademik dayanışma alt boyutu için 33.72 ± 6.76 ve dayanışma ile ilgili olumsuz düşünceler alt boyutu için 17.78 ± 3.76 olduğu bulunmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Özellikleri ile Kişisel Hijyen Malzemeleri Kullanım Puanlarının Karşılaştırılması

		Sayı	X±SS	*t,p
Cinsiyet	Kız	26	15.12±2.86	1,980
	Erkek	259	13.46±3.99	0.049
Anne Eğitim	İlkokul ve altı	258	12.66±4.19	2.051
	İlkokul üstü	27	15.03±4.11	0.046

*Mann Whitney U Testi

4. TARTIŞMA

Kişisel hijyen hem bireylerin hem de toplumların sağlık ve gelişmişlik göstergelerindedir. Bu nedenle temel eğitimin ana konularından biri hijyen olmalıdır. Kişisel hijyenine dikkat eden birey kendisine saygı göstermenin yanı sıra çevresine de saygılı davranmış olur. Davranış değişikliği oluşturabilmenin mümkün olduğu ergenlik döneminde bireylerin kişisel hijyene ilişkin durumlarını değerlendirmek ve bunu yaparken de bu konuda bireylerin farkındalığını artırmak son derece değerlidir.

Çalışmamızda öğrencilerin kişisel hijyen anketinden aldıkları puan ortalaması 13.61 ± 3.93 bulunmuştur. Öğrencilerin 44.3'ünün ortalamasının altında kişisel hijyen malzemeleri kullanım puanı aldığı bulunmuştur. Yani öğrencilerin 20 hijyen malzemesinden ortalama 14'ünü doğru ve yeterli kullandığı; % 44.3'ünün ise ortalamasının altında hijyen malzemesi kullandığı söylenebilir.

Kaya ve arkadaşlarının (2006) Ankara'da lise öğrencileri ile yaptığı araştırmasında 9. ve 10. Sınıf öğrencilerinin kişisel hijyen konusunda davranışlarının yetersiz olduğu; Eraslan'ın (2011) Sınıf Öğretmenliği Öğrencileri ile yaptığı araştırmasında üniversite öğrencilerin hijyen konusuna yeterli önem vermedikleri; Köksal ve ark. (2016) bir yemek firması çalışanları ile yaptığı çalışmada kişisel bakıma yönelik hijyen bilgilerin yetersiz olduğu; Bilgiç ve ark. (2018) Üniversite kız öğrencileri ile yaptığı çalışmada öğrencilerin genital hijyen davranışlarının yetersiz olduğu görülmüştür (4-7).

Subhash (2011), Kajal ve arkadaşları (2009), Juyal ve arkadaşları (2012) menstrüasyon hijyen çalışmalarında öğrencilerin hijyen düzeylerini düşük bulmuşlardır (8-10). Yine Kumar

ve arkadaşları (2011); Dorri ve arkadaşları (2009) yaptıkları çalışmalarda öğrencilerin diş hijyenini, Peltzer ve Pengpid (2014) el ve ağız hijyenini yetersiz bulmuşlardır (11-13).

Çalışma bulgumuz alan yazına benzer özelliktedir. Özellikle ergenlik döneminde hijyen davranışlarının yetersiz olmasının ergenlerin dönemsel bir davranışı olabileceğini düşündürmektedir.

Öğrencilerin cinsiyetleri ile kişisel hijyen malzemeleri kullanım puanlarının karşılaştırılmasında kız öğrencilerin puanları erkek öğrencilere göre istatistiksel olarak yüksek bulunmuştur ($p=0.049$). Kız öğrencilerin günlük hijyen malzemesi kullanım düzeyi erkeklere göre daha fazladır.

Kahveci ve Demirtaş (2012) Elazığ'da ilköğretim okullarında yaptıkları araştırmalarında kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla temizlik ve hijyen algılarının daha yüksek düzeyde olduğunu bulmuşlardır (14). Şimşek ve arkadaşları (2010) özel lise öğrencilerinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre hijyen ve temizlik tutum düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamışlardır (15). Fıncı ve Çoban (2018) Erzurum'da ortaokul öğrencilerinin temizlik ve hijyen algılarını değerlendirdikleri çalışmalarında kız ile erkek öğrenci arasında hijyen ve temizlik algılarında bir farklılık olmadığı görülmüştür (16). Karayağız Muslu ve Aygün (2017) ise ergenlerle yaptıkları çalışmalarında öz bakım ve hijyen davranışları uygulaması konusunda kızların erkeklere oranla daha riskli davranışlar sergilediği bulunmuştur (17). Pengpid ve Peltzer (2011) çalışmalarında kadın cinsiyete sahip olmanın hijyen düzeyini olumlu etkilediğini belirtmişlerdir (18).

Çalışma bulgumuz Kahveci ve Demirtaş'ın (2012), Şimşek ve arkadaşlarının (2010) ve Pengpid ve Peltzer'in (2011) çalışmalarına benzemekle birlikte diğer alanyazın bulguları ile benzerlik göstermemektedir (14, 15, 18). Bunun sebebi çalışmaların farklı coğrafi bölge ve yaş grupları ile yapılmış olması olabilir.

Öğrencilerin anne eğitim durumuna göre ilkokul üstü olan öğrencilerin kişisel hijyen malzemeleri kullanım puanları, anne eğitim durumu ilkokul ve altı olan öğrencilere göre istatistiksel olarak yüksek bulunmuştur ($p=0.046$). Anne eğitimi ilkokul üstü olan öğrencilerin kişisel hijyen malzemeleri kullanım düzeyleri daha iyidir.

Karaağaç ve Küçükeşmen (2016) yaptığı çalışmasında çocukların oral hijyen alışkanlıkları, ebeveynlerin yetersiz düzeylerdeki oral hijyen alışkanlıklarından olumsuz şekilde etkilendiği bulunmuştur (19). Şimşek ve ark. (2010) çalışmasında anne veya babasının öğrenim düzeyi yüksek olan kız öğrencilerde toplam hijyen puanı daha yüksektir (15). Yıldız ve ark.'nın (2015) çalışmasında anne eğitim düzeyi ile çocukların çürük, eksik ve dolgulu diş sayısı arasında ilişki bulunmuştur (20). Altınöz Aytar ve ark. (2015) çalışmalarında anne-baba eğitim düzeyi düşük olan toplumlarda parazitözler daha çok görüldüğünü belirtmektedirler (21). Pengpid ve Peltzer (2011) çalışmalarında eğitilmiş ebeveynlere sahip olmanın hijyen düzeyini olumlu etkilediğini belirtmişlerdir (18).

Araştırma ve alan yazın bulguları doğrultusunda anne eğitiminin çocukların kişisel hijyen düzeylerini etkilediği söylenebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan ve toplum sağlığı için hijyen tartışmasız olarak çok önemlidir. Bulaşıcı hastalıklardan korunmak ve sağlığın devamını sağlamak için hijyen mutlaka uygulanması

gereken temizlik davranışlarıdır. Araştırmamızda Mesleki Teknik Lisesinde bireylerin doğru hijyen uygulamalarını edinmelerinde cinsiyetin ve annelerin eğitiminin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Sağlıklı toplum için erkek cinsiyetteki bireylerin ve annelerin hijyen konusunda öncelikli olarak ele alınması önerilir. Aile eğitim düzeyinin de hijyen uygulamalarının kazanılmasında ciddi bir önem taşıması annelere hijyen konusunda eğitim verilmesi bütün ailenin hijyen uygulama davranışlarını etkileyecektir.

Araştırmanın sınırlılıkları; bu araştırmanın sınırlılığı yalnızca tek bir lisede yapılmış olmasıdır.

KAYNAKLAR

1. Timur, S. (2010). Bir üniversite öğrenci yurdunda kalan kız öğrencilerin genital hijyen davranışları. *e-Journal of New World Sciences Academy Medical Sciences*, 5(4), 39-48.
2. Arabacı, İ.B. (2010). Ortaöğretim okullarında sağlık hizmetlerinin yönetici, öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre incelenmesi (Elazığ İli örneği). *Eğitim ve Bilim*, 35(158), 101-122.
3. Kürtüncü, M., Uzun, M., & Ayoğlu, F.N. (2015). Ergen eğitim programının riskli sağlık davranışları ve sağlık algısına etkisi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(2), 187-195.
4. Bilgiç, D., Yüksel, P., Gülhan, H., Şirin, F., & Uygun, H. (2018). Üniversitede Yurtta Kalan Kız Öğrencilerin Genital Hijyen Davranışları ve Sağlık Sonuçları. *ACU Sağlık Bil Derg.* <https://doi.org/10.31067/0.2018.86>.
5. Eraslan, B. (2011). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin, sık görülen bulaşıcı hastalıklar ile ilgili sağlığı koruma davranışlarının değerlendirilmesi. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4 (2), 17-22.
6. Kaya, M., Büyükşerbetçi, M., Meriç, M. B., Çelebi, A. E., Boybeyi, Ö., Işık, A., Bozkurt, İ. H., Vaizoğlu, S. A. & Güler, Ç. (2006). Ankara'da bir lisenin 9 ve 10. sınıf öğrencilerinin kişisel hijyen konusunda davranışlarının belirlenmesi. *Sted*, 15(10), 179-183.
7. Köksal, Ş., Uysal A., Ergör, G., & Kaner, G. (2016). İzmir'de sağlık kurumlarına yemek üretim ve dağıtım hizmeti veren bir firmada çalışanların gıda hijyeni ile ilgili bilgi ve davranışları. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 73(2), 139-148.
8. Thakre, S.B., Thakre, S.S., Reddy, M., Rathı, N., Pathak, K., & Ugrade S. (2011). Menstrual hygiene: knowledge and practice among adolescent school girls of saoner, Nagpur District. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 5(5), 1027-1033.
9. Kajal Jain, S.K., Garg, J.V., Singh, M., Bhatnagar, H., & Chopraand, S. K. (2009). Reproductive health of adolescent girls in an urban population of meerut, Uttar Pradesh. *Health and Population: Perspectives and Issues*, 32(4), 204-209.
10. Juyal, R., Kandpal, S.D., Semwal, J., & Negi, K.S. (2012). Practices of menstrual hygiene among adolescent girls in a district of Uttarakhand. *Indian Journal of Community Health*, 24(2), 124-128.
11. Kumar, S., Panwar, J., Vyas, A., Sharma, J., Goutham, B., Duraiswamy, P., & Kulkarni, S. (2011). Tooth cleaning frequency in relation to socio-demographic variables and personal hygiene measures among school children of Udaipur district, India. *Int J Dent Hygiene*, 9, 3-8.
12. Dorri, M., Sheiham, A., & Watt, R.G. (2009). Relationship between general hygiene behaviours and oral hygiene behaviours in Irani an adolescents. *Eur J Oral Sci*, 117, 407-412.

13. Peltzer, K., & Pengpid, S. (2014). Oral and hand hygiene behaviour and risk factors among in-school adolescents in four Southeast Asian Countries. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 11(3), 2780-2792 .
14. Kahveci, G., & Demirtaş, Z. (2012). İlköğretim okulu 6.7. ve 8.sınıf öğrencilerinin temizlik ve hijyen algıları. *Pegem, Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(2), 51-61.
15. Şimşek, Ç., Piyal, B., Tüzün H., Çakmak, D., Turan, H., & Seyrek, V. (2010). Ankara İl Merkezindeki Bazı Lise Öğrencilerinde Kişisel Hijyen Davranışları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 9(5), 433-440.
16. Fırıncı, N., & Çoban, G.İ. (2018). Erzurum İlinde yatılı bir ortaokuldaki öğrencilerin temizlik ve hijyen algıları. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 7-14.
17. Karayağız Muslu, G., & Aygün, Ö. (2017). Ergenlerin riskli sağlık davranışlarının ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(4), 242-250.
18. Pengpid, S., & Peltzer, K. (2011). Hygiene behaviour and associated factors among in-school adolescents in nine African Countries. *International Journal of Behavioral Medicine*, 18(2), 150–159.
19. Karaağaç, E., & Küçükeşmen, Ç. (2018). Çocukların ve ebeveynlerinin oral hijyen alışkanlık (oha) düzeylerinin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi. *SDÜ Tıp Fak Derg*, 25(1), 42-49.
20. Yıldız, E., Şimşek, M., Gündoğar, Z., & Aktan, A.M. (2015). Gaziantep Diş Hekimliği Fakültesi'ne başvuran çocukların ağız ve diş sağlığı düzeyi. *Gaziantep Medical Journal*, 21(2), 118-124.
21. Aytar, A.A., Öztürk, C.E., Göçmen, Ş., Çalışkan, E., Özaras, F., Avcıoğlu, F., Çelebiler NY., Ankaralı, H., Şahin, İ., & Yavuz, M.T. (2015). Öğrencilerde bağırsak parazitlerinin ve hijyen bilgi düzeylerinin araştırılması. *Türkiye Parazitolojisi Dergisi*, 39, 277-285.